

«ΔΙΑΠΛΟΚΑΙ ΕΜ ΠΛΑΙΣΙΩ» ή Η ΤΕΧΝΙΚΗ ΤΟΥ SPRANGNING

Από τους ελληνικούς κεκρυφάλους,
στους μάλλινους κεφαλόδεσμους της
Αιγύπτου και τα ζωνάρια της Αρκαδίας

Σοφία Τσουρινάκη

Υφάντρια - Ερευνήτρια υφάσματος
Επιστημονική συνεργάτης του Μουσείου Μπενάκη

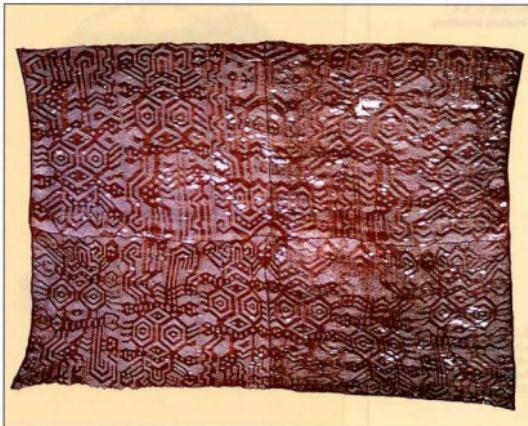
Σύμφωνα με τον P. Collinwood και την A. Geijer¹, ο σκανδιναβικός όρος *sprangning* –ο οποίος στα αγγλικά απαντά ως spranging– αρχικά σήμαινε οποιαδήποτε «ανοικτή» διαπλοκή υφάσματος. Έχει, όμως, χρησιμοποιηθεί διεθνώς για να δηλώσει τεχνικές διαπλεγμένων υφασμάτων μέσα σε πλαίσιο, όπως συστροφές σε πλαίσιο, πλάγιες διασταυρώσεις σε πλαίσιο, πλάγιες περιπτυλίξεις σε πλαίσιο². Συχνά οι ερευνητές ονομάζουν το είδος αυτής της τεχνικής «υφαντική χωρίς υφάδιο» και το πλαίσιο «φορητό αργαλειό».

Η διαπλοκή σε πλαίσιο αφορά στην κατηγορία υφασμάτων που διαιωνιζούνται από ένα μόνο στοιχείο (επίπεδο κλωστών), το οποίο βρίσκεται σε κατακόρυφη διάταξη, συνήθως επάνω σε έναν φορητό αργαλείο τύπου «πλαίσιο». Τα νήματα τολμήνονται κυκλικά γύρω από δύο παράλληλα ξύλα (εικ. 9.1) ή δύο σχοινιά, και τεντώνονται όπως οι στημονίσιες κλωστές στον όρθιο αργαλείο. Η κατασκευή του δικτυωτού υφάσματος γίνεται με τη διαπλοκή γειτονικών νημάτων και όχι με τη διαστάυρωση ενός οριζόντιου στοιχείου, του υφάδιού.

Υπάρχουν πολλές μεθόδοι διαπλοκής, αλλά στα αρχαιολογικά ευρήματα διακρίνονται κυρίως τρεις: (α) η συστροφή, (β) η διασταυρώση, (γ) η περιπτυλίξη (εικ. 9.2). Κατά την πρώτη μεθόδο, που είναι και η επικρατέστερη, τα νήματα συστρέφονται μεταξύ τους σε μία σειρά με τη βοήθεια ενός μικρού ξύλου. Αυτόματα η συστροφή μεταφέρεται στην άλλη πλευρά του πλαισίου, αλλά με αντίθετη φορά σαν «καθρέφτης» (εικ. 9.1). Οι σειρές των συστραμμένων κλωστών πρωθυΐνται από τις δύο άκρες συμμετρικά για να συναπηθούν στη μέση του υφάσματος, και εκεί θα περαστεί ένα διαφορετικό

νήμα (ή θα γίνει μία σειρά θηλιών, εικ. 9.8), που θα στερεωθεί την αντίθετη φορά της συστροφής και θα συγκρατήσει την κατασκευή ώστε να μην ξετυλχεται. Αυτό το σημείο «συνάντησης» αποτελεί και το χαρακτηριστικό στοιχείο αναγνώρισης της διαπλοκής σε πλαίσιο. Η υπάρξη του σε αρχαιολογικά ευρήματα πιστοποιεί ότι τα υφάσματα είναι αποτέλεσμα της συγκεκριμένης τεχνικής και όχι προϊόντα ελεύθερης, ανοικτής κατασκευής³. Το ύφασμα που προκύπτει (ένα όχι «αληθινό» ύφασμα με τη στενή έννοια του όρου, αλλά μια δικτυωτή κατασκευή) είναι πολύ ελαστικό από τη φύση του και γι' αυτό η τεχνική αυτή έχει χρησιμοποιηθεί από την αρχαιότητα για την κατασκευή κεφαλόδεσμων (που κάλυπταν τον δύγκω των γυναικείων μαλλιών), ταινιών, καλτσών και μανικών, τα οποία προστάτευαν τα ευαίσθητα σημεία του ανθρώπινου σώματος, όπως τη μέση, τα γόνατα και τους αγκώνες.

Η τεχνική της διαπλοκής παρουσιάζει ιδιομορφία σε σχέση με το απλό, επίπεδο ύφασμα που χρησιμοποιήθηκε από την αρχαιότητα για την περιτύλιξη νεκρών ή της στάχτης τους, η δε παρουσία του σε ευρήματα αρχαιολογικών ανα-

σκαφών σχεδόν πιστοποιεί γυναικείο ένδυμα από ταφή και όχι υπόλοιπο αποτέφρωσης⁴.

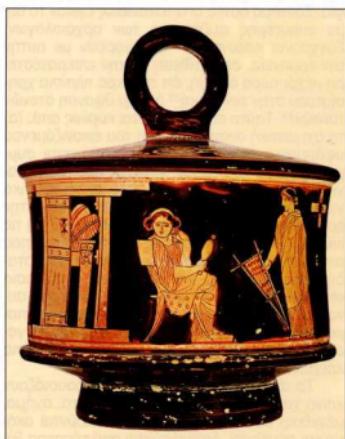
Οι απαρχές της τεχνικής των διαπλεγμάνων υφασμάτων δείχνουν να χάνονται στην προϊστορία και η φθαρτότητα του υλικού δεν έχει βοηθήσει την τεκμηρίωση. Δεδομένου ότι για τη διαπλοκή σε πλαίσιο χρειάζεται και ένα εργαλείο πέρα από τα ανθρώπινα χέρια, αυτόματα καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι δεν ήταν από τις πρώτες τεχνικές που ο άνθρωπος χρησιμο-

ποίσει για να κατασκευάσει ύφασμα. Από τη στιγμή, όμως, που στήριξε τα νηματά του σε ένα θάμνο ή ένα δέντρο για να τεντώθουν, η πορεία για την εφεύρεση πολύπλοκων τεχνικών πιθανόν να ήταν σύντομη.

Τα μέχρι τώρα αρχαιολογικά ευρήματα μαρτυρούν ότι η τεχνική της διαπλοκής ήταν γνωστή στην Ευρώπη κατά τη νεολιθική περίοδο και ισάς εξπλώθηκε νοτιότερα κατά μήκος των μεσογειακών ακτών στις αρχές της εποχής της Σιδήρου⁵. Την παλαιότερη ενδείξη αποτελούν οι αποτυπώσεις σε νεολιθικά δότρακα, στη βόρεια Γερμανία⁶, που δεν πιστοποιούν, όμως, ότι το διαπλεγμένο ύφασμα είχε κατασκευαστεί σε πλαίσιο.

Τα παλαιότερα άριτρα δείγματα της τεχνικής είναι ένας δικτυωτός σκούφος και ένα καπέλο που βρέθηκαν αντίστοιχα στο Skrydstrup και Borum Eshøj⁷ της Δανίας (εικ. 1), 1400-1200 π.Χ., οι κεφαλόδεσμοι σε αιγυπτιακούς τάφους της 22ης Δυναστείας⁸ και ένα απότυπμα διαπλεγμένου υφασμάτος που ανακαλύφθηκε σε έναν ελληνικό τάφο στο Παντικάπαιο (Kerch) της ανατολικής Κρήταιας (5ος-2ος αι. π.Χ.)⁹. Το σημαντικό τούτο εύρημα είναι από λεπτό, δύκλωνο μαλλί (S, 22) και έχει κατασκευαστεί με συστροφή (εικ. 11.2). Η αρχική δεξιότητα φτιάχθη του μαλλίνου νημάτου είναι χρακτηριστική των αρχαιολογικών ευρημάτων με ελληνική προέλευση¹⁰, τη χρήση, όμως, δίκλωνων νημάτων παντά και στους κοπτικούς κεφαλόδεσμους.

Στον Νέο Κόσμο, τα αρχαιότερα δείγματα της τεχνικής προέρχονται από τη νοτιά ακτή του Περού (εικ. 2) και αναγνωρίζονται στην πρώιμη και μεσή περίοδο του πολιτισμού Paracas (500-100 π.Χ.). Το 1925 ο αρχαιολόγος Julio C. Tello κατέγραψε στη νεκρόπολη της χερσονήσου Ra-

1. Δικτυωτός σκούφος,
1400-1200 π.Χ.,
Βορυμ Eshøj, Δανία.
Εθνικό Μουσείο
Κοπεγχάγης.

2. Νεκρικό μανδύας,
2ος-1ος αι. μ.Χ.,
περιοχή Ica, Περού.
Ο σημαντικότερος
μορφές έχουν διαπλεχεί
με την τεχνική δημιουργίας
συστροφής και «ονοικά
συμεία». Καμπλεσίδες νήμα,
138,5 x 189 εκ.

3. Πυξίδα, 5ος αι. π.Χ.
Μουσείο του Λουβρου.
Στρογγυλοπέδατη,
η άριτρη γυναικεία κρατήση
τροπεζοεδέσμες πλαισίων ενώ
η καθιμένη μια τουλουπά
μακλιού (μεθάνιον άσρραχτη
με μάλινο νήμα).

4. Αιγυπτιακός κεφαλόδεσμος τύπου «σάκος» (αρ. ευρ. 7003), 5ος-7ος αι. μ.Χ. Μουσείο Μπενάκη.

5. Αιγυπτιακός κεφαλόδεσμος τύπου «σάκος» (αρ. ευρ. 7006), 5ος-7ος αι. μ.Χ. Μουσείο Μπενάκη.

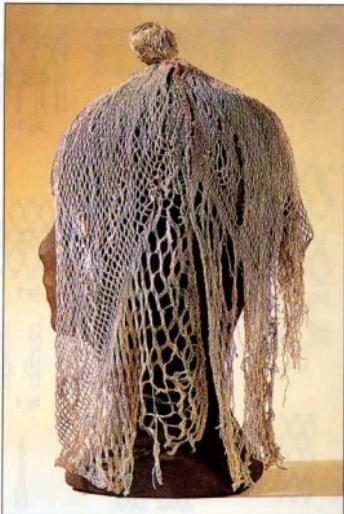
racas αιφθονία διαπλεγμένων υφασμάτων σε πλούσιο. Περιπλήγια τις σώρους των καθισμένων σωμάτων που περιείχαν οι «μούμιες-δέματα» της νεκρόπολης¹¹ και παρουσιάζουν ποικιλία κατασκευαστικών μεθόδων (εικ. 9.3, 9.5).

Από τα νεότερα δείγματα της τεχνικής, είναι ένα τημία από μανίκι ή κάλτσα με τελείωμα ταινίας υφασμένης με καρτέλες¹² (εικ. 9.4), που βρέθηκε στη Νορβηγία (3ος-5ος αι. μ.Χ.) και ένας μεγάλος αριθμός λινών ή μαλλινών κεφαλόδεσμων του 5ου-7ου αι. μ.Χ., που βρέθηκαν σε τάφους της Άνω Αιγύπτου. Η ερευνήτρια M. Hald, που ασχολήθηκε με τη συγκριτική μελέτη των ευρημάτων της Δανίας και της Αιγύπτου, αναφέρει ότι οι τεχνικές που χρησιμοποιήθηκαν στη Σκανδιναβία, τη νοτιανατολική Ευρώπη και τη βόρεια Αφρική ήταν παρόμοιες¹³.

Αν και η τεχνική της διαπλοκής αποντά μέχρι σήμερα σε απομακρυσμένες μεταξύ τους περιοχές της γης, όπως στο Περού, το Πακιστάν και την Ευρώπη, «έναν-ανακαλύφθηκε» από τους αρχαιολόγους στην τέλη του 19ου αιώνα, αμφότερη τα ευρήματα των ανασκαφών στη Δανία και την Αιγύπτο. Ο αρχαιολόγος Jan Six μυήθηκε στην τεχνική από την ερευνήτρια E. van Reesema¹⁴, και πρώτα υπέδειξαν ότι οι κεφαλόδεσμοι με τους οποίους οι γυναίκες συγκρατούσαν τα μαλλιά τους στα μελανώμορφα και ερυθρόμορφα αγγεία του 5ου αιώνα π.Χ. της Κάτω Ιταλίας, έμοιαζαν να έχουν γίνει με διαπλοκή σε πλαίσιο. Στις εικονογραφίκες αναπαραστάσεις των αγγείων αναγνωρίστηκαν διαφορετικούς τρόπους δεσμίσματος των κεφαλόδεσμών, αλλά και τα μικρά τραπεζοειδή πλαίσια (εικ. 3) που οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή τους και τα τοποθετούσαν πάνω στα πό-

δια τους ή τα κρεμούσαν στον τοίχο. Οι ανακοινώσεις των J. Six και E. van Reesema για την τεχνική και τις απεικονίσεις των πλαισίων στις αγγειογραφίες δεν αποσύρθηκαν ιδιαίτερα τους σπουδαστές της ελληνικής αρχαιολογίας, στις αρχές του 20ου αιώνα, αλλά επηρέασαν άμεσα τους ιστορικούς της τέχνης του υφάσματος, οι οποίοι αναγνώρισαν ένα μέρος της μακρινής ιστορίας της τεχνικής. Η M. Hald¹⁵, στη μελέτη για τα διαπλεγμένα υφάσματα της Δανίας της εποχής του Χαλκού, συσχέτισε άμεσα την τεχνική sprangning με την ελληνική αγγειογραφία. Σύντομα αυτές οι απεικονίσεις έγιναν το θέμα ευρύτερης συζήτησης των αρχαιολόγων. Σύγχρονοι ερευνητές¹⁶ συνήγορουν με αυτήν την έμφαση, σε αντίθεση με την επικρατεστέρη μέρι τώρα απόψη, στη μικρά πλαίσια χρησίμευσαν στην κεντητική¹⁷ ή στην ύφασμα στενών ταινιών¹⁸. Τούτο επιβεβαιώνεται κυρίως από: (α) τη σχηματική αναπαράσταση του εικονιζόμενου υφάσματος (εικ. 11.1) που αναπτύσσεται συμμετρικά στις δύο άκρες, γεγονός που είναι αναγκαίο για τη διαπλοκή σε πλαισίο, αλλά αφύσικο για τη δομή του υφάσματος υφάσματος ή την εργασία της επικεντρωμένης διακόσμησης, (β) τις εικονιζόμενες λεπτομέρειες των πλαισίων, που παρουσιάζουν διαφορετικές δυνατότητες σταδιακής χαλάρωσης του σπουδιού, διαδικασία απαραίτητη για τη διαπλοκή. Στις δεκατρείς συνολικά απεικονίσεις πλαισίων¹⁹, οι οκτώ αναπαριστώνται γυναίκες κατά τη διάρκεια της εργασίας, ενώ οι υπόλοιπες εικονίζουν τα πλαίσια κρεμασμένα στον τοίχο.

Τα αναπαριστώμενα πλαίσια παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά (λειτουργικότητα, σχήμα, μέγεθος) με εκείνα που χρησιμοποιούνται ακόμη και σήμερα²⁰. Αποτελούνται από τέσσερα ξύ-

7. Αιγυπτιακός κεφαλόδεσμος τύπου «σάκος» (αρ. ευρ. 49 699), 5ος-7ος αι. μ.Χ.
Μουσείο Georges Labit.

λα, τα δύο μεγάλα να τοποθετούνται σχέδιον κατακόρυφα πάνω σε δύο μικρότερα: «κανόνας έξισιουν και πήξει [...] και πλαισία ξύμπηκτα»²¹ και από απόψεως κατασκευής μπορούν να διακριθούν σε δύο τύπους: (α) απλά, των οποίων τα πλαινά ξύλα συνήθως αποτελούνται από διγάλες κλαδιών, και (β) τραπέζειδή, με πιο σταθερή δομή. Παρόμοια πλαισία χρησιμοποιήθηκαν μεριχείρι πρόσθατα στις υφαντουργικές παραδόσεις πολλών λαών²², ενώ ο δεύτερος τύπος, περισσότερο πολύπλοκος και πιθανόν για κυκλικό στρώμα²³, αναγνωρίστηκε σε ένα πλαίσιο της εποχής των Βίκινγκ, το οποίο βρέθηκε στο νεκρικό πλοίο Oseberg²⁴. Οπως μαρτυρούν οι κλασικές αγγειογραφίες, οι δύο τύποι πλαισίων συνυπήρχαν χρονολογικά.

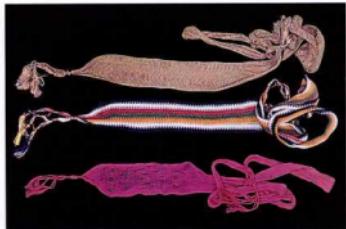
Ποια ήταν, όμως, η χρήση των διαπλεγμένων υφασμάτων; Στα αρχαία κείμενα, ο όρος πλέκω συχνά συνδεύει ταΐνιες, ως εξαρτήματα ένδυσης, όπως σεργή²⁵, αναδέσμην, σφρενδήν²⁶, ταΐνια²⁷, η δίχτυα κεφαλιού, όπως κεκρύφαλος, σάκος και μίτρα²⁸ (στενή ταΐνια για να σηκώνουν οι γυναίκες τα μαλλιά τους) ή τα αντίστοιχα επαγγελματικά κατασκευαστών, κεκρυφαλοπλοκοί και σακοκόπλοκοι. Από αυτούς τους κεφαλόδεσμους ο κεκρύφαλος ίσως ήταν περισσότερο λεπτός και διακοσμημένος: «κεκρύφαλος ποικίλος» αναφέρεται σε ανθαμπτική επιγραφή του Ηραίου στη Σάμο, ενώ ο σάκος/κιος πιθανόν υποδηλώνει μια ποσηρούσιδη διαπλοκή, όπως οι συγγενικοί όροι σακκίον και σακκοπήρια, που χρησιμοποιήθηκαν για μικρά σακούλια και πουγκιά. Σε πλάκα (438-404 π.Χ.) που βρέθηκε στο ναό της θεάς Αρτέμιδος πίσω από τον Παρθενώνα, ανάμεσα σε άλλα ειδή προσφορών ρουχισμού, αναφέρονται: Φίλη κροκω-

τόν διπλούν έμ πλαισίω, Ἀριστέα ἐπίβλημα ἐμ πλαισίω, Γλυκέρα ... κεκρυφάλους τρεῖς ἐμ πλαισίω. Στην ίδια σπήλη καταγράφονται και ολόκληρα ενδύματα με την ίδια τεχνική: χιτωνίσκος ἀλουργίος ἐμ πλαισίω, ἴματιον λευκόν γυναικέτον ἐμ πλαισίω²⁹.

Αν και υπάρχουν αρχαιολογικές μαρτυρίες της τεχνικής στη Βόρεια Ευρώπη από την εποχή του Χαλκού και στην Αίγυπτο από τη Δυναστική περίοδο, την αρχαιότερη ίσως «μαρτυρία» στην Ελλάδα αποτελούν αυτές οι αναπαραστάσεις στα αγγεία του 550 π.Χ. Πότε και πώς έφθασε η τεχνική της διαπλοκής σε πλαίσιο στην Ελλάδα; Ήταν φραγε γνωστή στο Αιγαίο την ύστερη εποχή του Χαλκού³⁰, όπως υποστηρίζουν ορισμένοι ερευνητές³¹, που αναγνωρίζουν την τεχνική στα διαπλεγμένα υφασμάτα των μινωικών τοιχογραφιών της Κρήτης και της Σαντορίνης: Ίσως η επαναλαμβάνοντη απεικόνισή της στα αγγεία του 6ου-5ου αιώνα π.Χ. είναι μόνον το αποτέλεσμα του αιενόμενου ενδιαφέροντος των αθηναϊών αγειογράφων της εποχής για τη λεπτομέρεια αναπαράσταση υφασμάτων και ενδυμάτων³². Το γεγονός επίσης ότι ο όρος σάκκος φαίνεται να έχει σηματική προέλευση³³ πιθανόν να υποδηλώνει ότι τόσο το αντικέίμενο όσο και η τεχνική έχουν εισαχθεί από την Εγγύς Ανατολή, ίσως και από τη Φωνική, που συμφωνεί με τους αρχαίους συγγραφείς ήταν η πηγή ποικίλων και ωντρόχωρων υφασμάτων³⁴. Ή, όπως υποστηρίζουν άλλοι ερευνητές³⁵, η τεχνική ήλθε στην Ελλάδα στις αρχές της εποχής του Σιδηρού, με περισσότερη «έκρηξη» των υφαντουργικών τεχνών του πολιτισμού Hallstatt; Προφανώς η τεχνική προϋπήρξε του πολιτισμού Hallstatt, αλλά είναι πιθανόν να οφείλεται σε αυτόν τη διάδοσή της. Ίσως τα ερωτήματα αυτά να

8. Ανδρικά ζώναρια από ρυγάτη (είδος παντελονιού), διαπλοκή σε κυκλικό στρωμόν, 2ος αιώνας, περιοχή Sind, Πακιστάν.

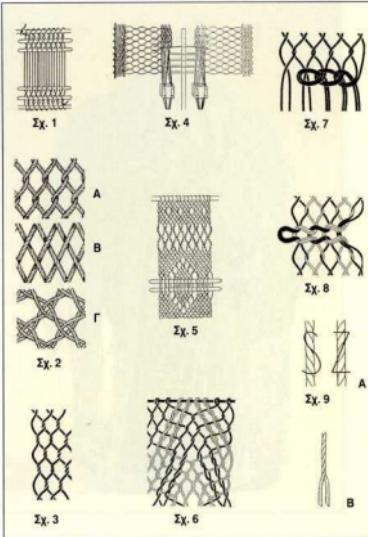
9. 1. Διαπλοκή με τη βοήθεια έβινων. 2. Βασικοί μέθοδοι διαπλοκής:
 (α) διαπλούρωση
 (β) ντεπτιλέρ, Διπλή συστροφή νηράτων.
 4. Διαπλεγμένη ψέραμα με άρκες υφασμάτων με κορτάλες. Νορβηγία, 3ος-5ος αι. μ.Χ.
 5. Συστροφή με «ανοιχτά» σημεία. 6. Μέθοδοι ταυτόχρονης συστροφής και περιτύλεξης.
 7. Ζεύρη θηλών στερεωνεί τα στημένα στις άκρες των κεφαλόδεσμων.
 8. Ζεύρη ολισμούντων θηλών αποτελούν το σημείο «συνάντησης» στο κέντρο του υφασμάτου.
 9A. Αριστερότροφη (S) και δεξιεύτροφη (Z) κλώση νήματος. 9B. Δεξιότροφα στριμένο νήμα αποτελούμενο από δύο οριστρόφορα κλώσματα (Ζ, 2 S).

απαντηθούν στο μέλλον, αν κρίνουμε από το συνεχώδη αιχανόμενο ενδιαφέρον των αρχαιολόγων για το υφασματούντος και τη δομή του.

Αποχώρις δεν υπάρχουν ελληνικά ευρήματα της τεχνικής από την κλασική περίοδο. Το αρχαιότερο συγγενικό δείγμα είναι το απότυμμα του Πατικάπαιον και οι αιγυπτιακοί κεφαλόδεσμοι, που αν και απέχουν μία χιλιετία από την κλασική αγγειογραφία, εν τούτοις προσφέρουν σημαντικούς στοιχείου στην έρευνα της τεχνικής και των ελληνικών κεφαλόδεσμων. Στην Κοπτική Συλλογή του Μουσείου Μπενάκη υπάρχουν εξίσ οι σάκοι κεφαλής, σχεδόν άρτιοι, δωρεά του Φ. Τάνου και της Μ. Λάππα-Διαμπούδης (εικ. 4, 5, 7). Παρόμοια ευρήματα που έχουν αποκαλυφθεί σε τάφους της Άνω Αιγύπτου πιστοποιούν ότι οι σάκοι και ταντοί βασικό στοιχείο της γυναικείας ένδυσης σε συνδυασμό με άλλες ταίνιες κεφαλού, όπως και στην κλασική Αθήνα. Μερικές φορές τοποθετούνται ο ίνας πάνω από τον άλλον, ενώ τημήματα διχύτων κεφαλών που ανακαλύφθηκαν σε ανασκαφές της Παλιμύρας και της Δύσμας Ευρωπού βεβαιώνουν ότι η χρήση τους αποτελείσθηκε κινήτρη πρακτική στα χώρα της Ανατολικής Μεσογείου. Από πλευράς μορφής και υλικού, οι «κοπτικοί» κεφαλόδεσμοι εμφανίζονται συνήθως σε δύο τύπους: (α) πολύχωρων, μάλλινοι, με τη μορφή ελαστικού σάκου, (β) λεπτοί, λινοί, με μιτερή απόληξη (εικ. 6). Στους λινούς, τα μάλλινα νήματα χρησιμοποιούνται μόνο για τα κορδόνια και τις ταίνιες (εικ. 11.6), ενώ τα δύο υλικά συήθως δεν αναμενόνται μέσα στην ίδια διαπλοκή³⁶, λόγω διαφορετικού βαθμού ελαστικότητας. Οι αρχαιολόγοι είχαν στο παρελθόν λανθασμένα θεωρήσεις στις οι κεφαλόδεσμοι τύπου «άσκος» ήταν πλέκτες τασάτες³⁷. Η διαφορετική κατασκευή στις δύο δύνεις του υφάσματος, τρία αρχαιολογικά ευρήματα *in situ*, αλλά και η ύπαρξη ανθρωπίνων μαλλιών μέσα σε ορισμένους από αυτούς πιστοποιούν τη χρήση τους ως διχύτων κεφαλής³⁸. Και οι δύο τύποι κεφαλόδεσμων χρησιμοποιήθηκαν ταυτόχρονα στην Αιγύπτο. Καθώς όμως δεν παρουσιάζουν μορφολογικές εξελίξεις είναι δύσκολη η ακρίβης χρονολόγησή τους. Ο A. de Μορ χρονολόγησε με τη μέθοδο του C14 δέκα δειγμάτων από τον 5ο ως τον 7ο αιώνα μ.Χ.

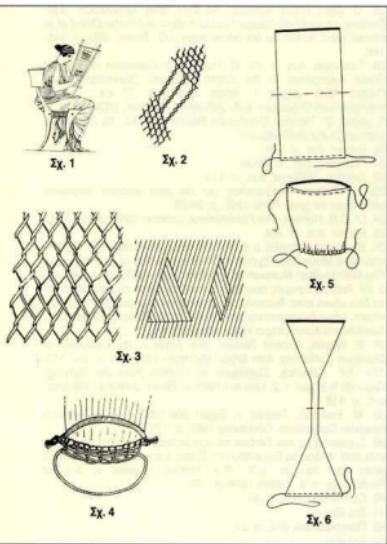
Οι κεφαλόδεσμοι του Μουσείου Μπενάκη ανήκουν στον τύπο (α) και παρουσιάζουν κοινά χαρακτηριστικά και χρωματισμούς. Ο σάκος με αρ. ευρ. 7005 (εικ. 7) παρουσιάζει ελάχιστες φθορές. Μάλλινα, δίκλωνα νήματα (Ζ, 2S), χρω-

ματος μπλε, ώχρας, πράσινου, άσπρου και κόκκινου τυλίχτηκαν γύρω από ένα πλαίσιο βάσει ορισμένου σχεδίου. Στην μπροστινή άκρη του διαπλεγμένου υφασμάτου τα κάθετα νήματα στερεωθήκαν με μία σειρά θηλών (εικ. 9.7). Το ελαστικό υφάσμα δημιουργήθηκε κυρίως με την απλή συστροφή των νήματων (μέθοδος (α), εικ. 9.2A) με κατεύθυνση Σ και Ζ. Στην κορυφή του σάκου, οι συστροφές συνεχίζονται με ζεύγη νήματων και έχουν δημιουργήθει τριγωνικά σχήματα αντίθετης κατεύθυνσης (εικ. 11.3). Οι ρομβοειδείς κάθετες ταίνιες στης πλαϊνές πλευρές διαπλεγήκαν με τη μέθοδο περιτύλεξης των νήματων (μέθοδος (γ), εικ. 9.2F και 9.6). Στο σημείο «συνάντησης», που αποτελεί και την κορυφή του σάκου, τα νήματα έχουν χωριστεί σε δύο

10. Κατασκευή της ζώστρας στο Αρχαιολογικό Μουσείο Αργολίδας. Διαπλοκή σε κυκλικό στρωμόν. Φωτογράφη ΠΑ. (φωτ. Α. Ικωμιδή).

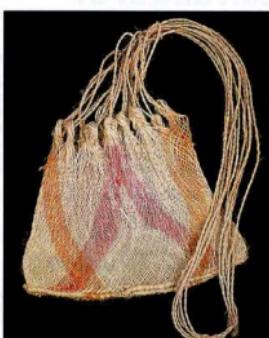
επίπεδα, με τεχνική αλυσιδωτών θηλιών (εικ. 9.8) που ένινε με το χέρι ή με βελονάκι. Ένα κορδόνι χρώματος πράσινου και ώχρας, που βρίσκεται ανάμεσα στις θηλιές, χρησίμως για να συρρένει τα επάνω μέρος του κεφαλόδεσμου. Το διπλαγέμένο ύφασμα βγήκε από το πλαίσιο, διπλώθηκε στη μέση και ενάθηκαν οι πλαινές πλεύρες του με κοκκινή κλωστή (Ζ, 25, εικ. 9.9Α-Β). Στην πίσω άκρη και ανάμεσα στις θηλιές του κυκλικού στημονιού, περνά ένα κορδόνι χρώματος πράσινου και ώχρας, για να σουρώνει ο σάκος στον αυχένα (εικ. 11.5). Στην μπροστινή πλευρά και πάνω από το μετώπο μία ανεξάρτητη υφασμένη, στενή, κοκκινή ταινία (ανισομερούς στημονίσας δομής) είναι προσραμμένη στην άκρη του (εικ. 11.4). Οι άκρες της ταινίας και το κορδόνι του αυχένα έχουν ενωθεί με διακοσμημένο κόμπο. Ο διάκοσμος του κεφαλόδεσμου είναι γεωμετρικός και ορίζεται από τη φύση του υλικού, τη σχηματοποίηση της τεχνικής και τη χρήση του αντικειμένου. Τα θέματα εξέλισσονται με συμμετρία, ενώ η τεχνοτροπία τα καθιστά ανάγλυφα.

Με το πέρασμα των αιώνων, η διπλοκή σε πλαίσιο αντικαταστάθηκε σε μεγάλο βαθμό από τη σχετικά νεότερη τεχνική της πλεκτικής³⁹. Στο μεσαίωνα απαντά σε ζώνες, πουνγιά, γάντια, γιακάδες και κολάρα, καλτοσόδετες, ταινίες μανικιών, ακόμα και στις ζάκετες ή φουστές⁴⁰. Οπως μας πληροφορεί ο P. Collinwood⁴¹, γύρω στο 1700 με 1850 πολλά στρατιωτικά ζωνάρια της Δύσης κατασκευάζονταν με διπλοκή σε κυκλικό στημόνι. Η τεχνική έχει επιβώσει μεριχά τις μέρες μας σε ορισμένα ζωνάρια της νεοελληνικής παραδοσιακής ενδύμασιας (Χιον, Λέσβου,

Κρήτης, Αργολίδας και Δωδεκανήσων), αλλά και σε άλλες χώρες, για παράδειγμα στο Πακιστάν (εικ. 8).

Τον Αύγουστο του 1976, μία ομάδα εργασίας του Πελοποννησιακού Λαογραφικού Ιδρύματος, με επικεφαλής την Ι. Παπαντωνίου, κατέγραψε την κατασκευή του γυναικείου ζωναριού στο Κεφαλόβρυσα Αργολίδας⁴². Η ζώστα ήταν μάλλινη ή σπανιότερα μεταξωτή (εικ. 10). Διαπλέκοταν σε κυκλικό στημόνι και έπειτα ωβορθαν κοκκινή. Παρατίθεται μέρος της καταγραφής αυτής, καθώς αποτελεί πολύτιμη μαρτυρία για τη συνέχεια της τεχνικής στον ζωναριό χώρο. Το ζωνάρι έπλεξαν η Αϊκ. Διαμαντή, επώ 70, και η Γ. Τσετσένη, επών 67.

Παίρνουμε το μαλλί, το ξαίνουμε, το βαίνουμε στο λανάρι κι το χτυπάμε. Αυτό που δε φλέσει, το παινέται τ' άλλο το λανάρι. Το τραβάμε έτσι: χάιντε, χάιντε, χάιντε. Το βγαίνουμε εκείνο [που επεξεργαστήκαμε], βγαίνουμε τ' άλλο κατά το [...] ζωνάρι που φικέξει. Εμείς βάναμε μια οάκα. Μετά το βαίνουμε στη ρόκα και στ' αδρόχιτη, το τραβάμε και το γνένθουμε. Στερνά το γυρίζουμε και το κάνουμε διπλό στημόνι μη τρόμησε και το περπάταμε σαπέρα. Μετά μητήγουμε χάμιο τρία παλούκια, το σύνθουμε και το κάνουμε σταυρώση μια πάνω - μια κάτω. Τη δένουμε με σκοινάκι. Το βγαίνουμε και του περνάμε ένα έγιλο πάνω - έγιλο κάτω. Το πλακώνουμε το κάτω με δύο μεγάλες πέτρες. Πάνω το βάνουμε κάπου, να, στο πάτερο. Τις περνάμε τις κλωνές ζευγάρια, μια πάνω - μια κάτω, με τα δάχτυλά μας. Χάιντε, χάιντε, το φέρνουμε γύρω-γύρω στο έγιλο και το γιομίζουμε όλο το γένεα με ξυλάκια. Μετά αρχίνουμε και το κρουσταύουμε. Το κρουσταύουμε, το πετάμε, το κρουσταύουμε, τα πετάμε και πλέκεται από μόνο του, γιατί είναι σταυρωμένο. Το γυρνάμε και το πλέκουμε από την άλλη τη μεριγιά. Ο δύο άκρες μένουν εδώ κάτω. Η μια κάτω από το έγιλο και η άλλη πάνω από το άλλο έγιλο. Αφήνουμε ένα κομμάτι τόσο [δύο στιβαρές], το στερεώνουμε, το κόβουμε και το πλέκουμε στα δοχτύλα γιατίνα για τα κάνουμε κλωστα και φουντίτσες. Όταν θέλουμε να το βάθουμε, το δένουμε με πανά σφριχτά, πολύ σφριχτά, για να κάνει γραμμές και πουλίτσες [κυκλάκια]. Το βάθουμε στο ριζάρι.

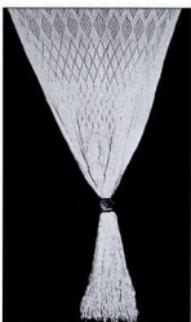
11. 1. Τμήμα εμβρυομορφου καλόβου, 440 π.Χ., με πορτεζές πλαισίο στο πόδι της. Το εικονίζομενό ύφασμα είναι διπλαγέμενο στις άκρες, ενώ στο κέντρο διακρίνονται τα κόβετα νήματα. Η γυναικική χρησιμότηται και τα δύο χέρια για τη διαπλοκή.

2. Κεφαλόδεσμος διαδοχικής περιπλέξης γύρων «στον αέρο» (εικ. 2 εκ.), πλ. 1 εκ.), από το Ποντικόπαιο.

3. Η κατασκευή τρυγινικού αγγήματος μέσα σε διπλαλόκα αντιθέτεις κατεύθυνσης δημιουργεί επιπλέον ανάγλυφο. 4. Το κάτω μέρος του κεφαλόδεσμου τύπου «σάκος» με ερ. ευρ. 7005 του Μουσείου Μπενάκη.

5. Η κυριατική υφασμένη κόκκινη ταινία (μπροστινή πλευρά) ενώνεται με το δίχρυμα κορδόνι που συστρένεται στον αυχένα (πίσω πλευρά) κομψότερα.

6. Κατασκευή του λινού κεφαλόδεσμου με μιτερή απόληξη.

12. Λεπτομέρεια που αντικρικά χιωτικό ζωνάρι. Ζυλλογή Ι. Παπαντωνίου (φωτ. Ρ. Παριση).

13. Η μικρή ταύτια mechita που κατασκευάζεται στην Κολομβία. Διαπλέκεται σε πλαισίο με τη μέθοδο (β) και νήματα εγουάς.

Το σημείο «συνάντησης» βρίσκεται στο κάτω μέρος.

Όπως αναφέρει ο Ι. Παπαντωνίου, το ζωνάρι γίναν πολύτιμο για τις παντρεμένες γυναίκες του Κεφαλοβρύσου. Στην παραδοσιακή ενδυμασία σέρψει τη μέση, μετά τη γέννα έσφιγε την κοιλιά, έδεναν με αυτό τα ξύλα ή το βαρέλι στην πλάτη. Και όταν σταμάτησαν να το πλέκουν, πήγαινε από μάνα σε κόρη σαν φυλακτό της γέννας⁴³.

Φίλη κροκωτών διπλούν έμ πλαισίφ, Ἀριστέα
έπιβλημα έμ πλαισίφ, Γλυκέρα ... κεκρυφά-
λους τρεῖς έμ πλαισίφ.

Σημειώσεις:

- * Ευρετήριο της Β. Νικολοπούλου, συντριπτικά ωραίαματα του Μουσείου Μηνάρχη, για τη φωτογράφηση του υπόλοιπου.
1. P. Collinwood, *The Techniques of Sprang: Knitting on Stretched Threads*, Watson-Guptill Publications, New York 1974, σ. 34; A. Geiger, *A History of Textile Art*, Pitman Press, Bath 1962, σ. 224.
2. «Frame interlinking», «oblique frame interlacing», «oblique frame twining»; B.A. Emery, *The Primary Structures of Fabrics: An Illustrated Classification*, The Textile Museum, Washington, DC 1966, σ. 69.
3. M.E. King, *Tendles and Basketry of the Paracas Period*, Ica Valley, Peru, Ed. Suvar, The University of Arizona, Tucson, 1963 ή ίδια, «Sprang in the Paracas Period of Peru», *... or in the Celebration of the Curious Mind*, Colorado 1983, σ. 61-67.
4. M. Granger-Taylor, στην I. Jenkins and J. Williams, «Sprang Hair Nets: Their Manufacture and Use in Ancient Greece», AJA 89 (1985), σ. 411-412.
5. E.J.W. Bealby, *Prehistoric Textiles*, Princeton University Press, Oxford 1981, σ. 123.
6. K. Schlaibach, «Textiletechnik auf Tenggerfassen der Jungsteinzeit», *Acta Fundamenta Reihe A2: Frühe Menschheit und Umwelt*, Cologne 1970, σ. 419-422.
7. M. Held, *Oldnordiske Tekstiler*, Copenhagen 1950, εκ. 15.
8. A. Riegl, *Die ägyptischen Textilfunde im k.k. Österreichischen Museum*, Vienna 1889, σ. 51, εκ. 8.
9. Granger-Taylor, σ. 418.
10. Στο ίδιο.
11. King, «Sprang in the Paracas Period of Peru», σ. 62.
12. M. Hofman, *The Warp-Weighted Loom*, Oslo 1974, σ. 169, ταξ. 81.
13. M. Held, *Ancient Danish Textiles from Bogs and Burials*, Copenhagen 1980, σ. 30, εκ. 124.
14. E. van Reesema, *Contribution to the Early History of Textile Techniques*, Amsterdam 1926 σ. 6, εκ. 1-17. *«Altgriechische durchbrochene Arbeit»*, *Jahrestag des Österreichischen Archäologischen Instituts* 19-20 (1919), σ. 162-166.
15. Held, *Oldnordiske Tekstiler*, σ. 255-256.
16. L. Clark, «Notes on Small Textile Frames Pictured on Greek Vases», AJA 87 (1983), σ. 91-96. Jenkins - Williams, σ. 44-46.
17. H. Blümmer, *Technologie und Terminologie der Gewebe und Künste bei Griechen und Römer*, Leipzig/Berlin, c. 1928-224. Ταυτότητα με την J. Lehasse, *La Nécropole préromaine d'Aléria*, *Gallia Suppl.* 25, Paris 1973, σ. 469 και 508, σελ. 47, 49, 51.
18. H.L. Robt, *Ancient Egyptian and Greek Looms*, Hellixia 1951, σ. 31.
19. Jenkins - Williams, σ. 416-417.
20. Held, *Oldnordiske Tekstiler*, σ. 254- van Reesema, σ. 6, εκ. 5.
21. Αριστοφάνες, Βάτραχοι, 80: Τ. Γαναρά, *Ελληνικές κλωστικές συνθέσεις*, Κοματών, εκδ. Μέλαθος, Αθήνα 1990, σ. 22.
22. Στην Κύπρο ονομάζονται σακάδα Στο Κάλο Χωρίο κατασκευάζονται ένα μεταβόλιτο πούρι, που γίνεται διατάξιμο και τελετουργικό όπως οι κεραδίσθενοι της Αγύρτου ΒΑ. Γιανναρά, σ. 94. Για την Αγοράδα, θ. I. Παπαντωνίου, «Συμβολή στην μελέτη της γυναικείας ελληνικής παραδοσιακής φορεσιάς», *Εθνογραφικό* 1 (1978), σ. 21.
23. E. Bowdy, *The Book of Looms*, Brown University Press of New England, Hanover 1979, σ. 52, 59.
24. Jenkins - Williams, σ. 417.
25. ΟΣ, χ. 175: αριθμ. 62 ηλεκτρή [Δ. Δημητράκος, Μέρα Λεβικό της Ελληνικής Πολιτείας, Α. «στράτη»].
26. A. Krug, *Binden in der griechischen Kunst*, Hösel 1968. Jenkins - Williams, σ. 415.
27. ΒΑ. MAEF, Α. «τανία»: «χρυσόπολοι ... τανίαι». Ευρημός, Βάρυγα 16.106. O.P. Collinwood υποθέτει ότι οι εικονογράμμες στα αγγεία τανίες μπορεί να έχουν διατηρηθεί σε τράκα με κυανόκιτρο σπερόνι.
28. Ο δρός μήτρα φαίνεται να έχει ξένη προέλευση: J.M. Denizer, *Le motif du banquet couché dans le Proche-Orient et le monde grec de la Ville au IVe siècle avant J.C.*, Rome 1962, σ. 145-146.
29. Γιαναρά, δ.π., σ. 22. R. Hicks, *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum*, Clarendon Press, Oxford 1874, μέρος 1: Attica XXXIV, σ. 77 κ.ε.: *Corpus Inscriptionum Grecorum*, εκδ. Johannes Kirchner, MCMXXV, τ. 2, μέρος 2: *Tabulae Curatorum Bravorum*, 1514, 13 Catalogus vestrum Diene dedicaturum.
30. Barber, δ.π., σ. 124.
31. Γιαναρά, δ.π., σ. 416.
32. Jenkins - Williams, δ.π., σ. 26-36.
33. E. Masson, *Recherches sur les plus anciens emprunts sémitiques en grec*, Paris 1967, σ. 24-25.
34. Cf. D.B. Harden, *The Phenicians*, London 1980, σ. 134-136.
35. Barber, δ.π., σ. 124.
36. Ετερότιμο αποτέλεσμα ο κεραδίσθενος 89.18.362, του Μητροπολιτικού Μουσείου Τέχνης: *A. Steuffer, Textiles of Late Antiquity*, The Metropolitan Museum of Art, New York, 1995, αριθ. κατ. 40, σ. 29. Από τις δοκίμους που έκανε κατεβάζει στο συμπέραντο ότι το δύο υπόλοιπο είναι δισκούλη παναργερόντων μέσα στην ίδια διαπλάκα, λόγω διακερματικής φυσιολογίας. Η μάλιστα ίνα, ωστόσο, διαπέλλεται καυστόληπτά λόγω ελαστικότητας.
37. E. Wilson, *Ancient Textiles from Egypt in the University of Michigan Collection*, Ann Arbor, Michigan 1933, τιμ. X, σελ. 113-114; A.F. Kendrick, *Catalogue of Textiles from the Burying-Grounds in Egypt*, t. 2, London 1921, σ. 68-89. Jenkins - Williams, δ.π., σ. 418.
38. M. Eriksson, *Textiles in Egypt 200-1500 A.D. in Swedish Museum Collections*, Göteborg 1997, σ. 170.
39. Σύμφωνα με τον Forbes τα αρχαιότερα δελνύτα προέρχονται από τη Δύση Ευρώπης στη Σύρια και χρονολογούνται στα μέσα του 3ου αι. μ.Χ.: R.J. Forbes, *Studies in Ancient Technology*, t. 4, Leiden 1956, σ. 175.
40. Collinwood, δ.π., σ. 41.
41. Στο ίδιο.
42. Παπαντωνίου, δ.π., σ. 21.
43. Στο ίδιο.

The Technique of Sprang: From the Greek Headgear to the Woolen Headress of Egypt and the Belts of Arcadia

Sophia Tsourinaki

The term sprang means a fabric consisting of a single set of elements, as well as the technique of "plaiting parallel threads with fixed threads" on a frame. In the manufacturing process, a continuous thread is fixed at both ends in a braiding frame, and plaiting begins from the ends to the center by intertwining threads in alternate rows. The tools the worker uses are her fingers and a few small sticks. A characteristic feature of sprang is the finish line or "meeting" line which consists of a chained row or different thread at the center, designed to hold the elements in place. The elasticity is considerable, and the fabric produced is often lace-like openwork, but it can also be compact and braid-like.

Sprang bands and headgear have been found in the course of archaeological excavations in different sites, and the earliest known examples, definitely made on a frame, come from the Bronze Age in Denmark (about 1400 BC). There also exist Iron Age examples from Europe, and later Coptic bag-shaped caps from Egypt, items made of undyed linen or dyed in different colours wool. Fifth-century BC vases from Greece and South Italy show women with frames lying on their laps or hanging on the wall, as well as female figures with sprang-like headgears. If has already been accepted that these frames were probably used for sprang.

On the evidence supplied by the Greek vase representations and the rare textiles that have survived to the present day, a practical application of the technique is examined, particularly its use in the "Coptic" sprang hair nets of the Benaki Museum in Athens.

Plaiting on a frame, especially for belts using a tubular warp, seems to be deeply rooted in many handicraft traditions in Greece, Scandinavia, Mexico and Pakistan, where this traditional technique has been kept alive.

S.T.